

ЧИННИКИ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОТУЖНОСТІ ОСНОВНИХ ЦЕНТРІВ СИЛИ

Анотація. У статті систематизовані фактори сили та слабкості США, ЄС, Китаю та Росії як основних центрів сили, які здійснюють вплив на Україну. Розглянуті такі групи факторів: загальноекономічні, природні, зовнішньоторговельні, фінансові, технологічні, людський капітал, регуляторні. США і ЄС мають кращі позиції по зовнішньоторговельних, фінансових та регуляторних факторах. Китай випереджає їх за показниками людського капіталу. Росія має близький рівень з трьома світовими центрами сили тільки за групою природних факторів.

Ключові слова: економічна сила, центри економічної сили, економічні фактори національної сили, великі економіки.

Abstract. The article summarizes factors of strength and weaknesses of the US, the EU, China and Russia, which are the main powers affecting Ukraine. We have considered several groups of factors: general economic, natural, foreign trade, financial, technological, human capital and regulatory ones. The US and the EU have better foreign trade, financial and regulatory indicators. China outperforms them by human capital. Russia has approximate parity with the three world powers only by natural factors.

Key words: economic power, global and regional economic powers, economic factors of national power, large economies.

---

* кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка

***Аннотация.** В статье систематизированы факторы силы и слабости США, ЕС, Китая и России как основных центров силы, которые оказывают влияние на Украину. Рассмотрены такие группы факторов: общеэкономические, природные, внешнеторговые, финансовые, технологические, человеческий капитал, регуляторные. США и ЕС имеют лучшие позиции по внешнеторговым, финансовым и регуляторным факторам. Китай опережает их по показателям человеческого капитала. Россия имеет близкий уровень с тремя мировыми центрами силы только по группе природных факторов.*

***Ключевые слова:** экономическая сила, центры экономической силы, экономические факторы национальной силы, большие экономики.*

Постановка проблеми. Країни та інтеграційні об'єднання відрізняються за структурою забезпеченості факторами економічної сили. Навіть найбільш потужні економіки мають слабкості в окремих сферах. На глобальному та регіональному рівні може мати значення співвідношення економічних потенціалів, рівня розвитку, економічної динаміки, тісноти двосторонніх економічних зв'язків та інших характеристик. На сучасний момент існує три глобальні центри економічної сили (США, ЄС, Китай), проте в регіоні, де знаходиться Україна, крім їх впливу відчувається також вплив Росії як регіонального центру сили.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Специфічні фактори сили ключових економік аналізувалася, зокрема, такими вченими: А. Анісімов, Г. Бандов, Ф. М. Ескендаров, М. Кесслер, П. Куречич, Г. І. Мерніков, Дж. Най, Н. В. Резнікова, Дж. Роджерс, В. В. Снігур, А. Субраманьян, В. Б. Супян, А. І. Шевцов (різні центри сили), Д. Джуліус, А. П. Заостровцев, А. А. Пороховський, Дж. Роджерс, А. Светлов, Я. М. Столярчук, Е. Тодд, Т. Л. Фрідман, С. П. Хантінгтон, Т. С. Шемет (США), Г.-А. Донічі, Ф. Еріксон, С. Іонел, К. Инкалцарау, Х. Кунднані (ЄС), А. Веріжніков, Д. Шамбо, М. Х. Ялі (Китай), О. В. Клімовець,

Д. С. Львов, В. К. Сенчагов, Д. Є. Сорокин, (Росія) та інші. Але більшість досліджень стосуються або окремих груп факторів економічної сили або частини основних центрів сили.

Мета дослідження. В цій статті ми маємо на меті охарактеризувати специфічні фактори економічної потужності основних центрів сили, які здійснюють вплив на Україну, а також чинники, які послаблюють чи обмежують їх економічну потужність. Ми розглянемо фактори за такими групами: загальноекономічні, природні, зовнішньоторговельні, фінансові, технологічні, людський капітал, регуляторні. Ми систематизуємо погляди науковців (мета-дослідження), а також використовуємо дані Світового банку за 2013-15 рр.

Основні результати дослідження. *США* має такі позитивні фактори економічної сили:

1. Загальноекономічні. США мають найвищу частку у світовому ВВП, хоча зараз вже це стосується лише ВВП за валютним курсом. Серед країн-гігантів у США найвищий ВВП на душу населення (56 тис. дол.). США мають найбільший сектор послуг (13,1 трлн дол.) [1] і посідають одне з перших місць у рейтингах конкурентоспроможності [2].

2. Природні. США мають потужні запаси природних ресурсів, хоча вони непропорційно менші відносно величини економіки. Але компанії США мають фактичний контроль над багатьма закордонними нафтовими ресурсами [3, с. 50], посилюється роль сланцевого газу, видобутого в США.

3. Зовнішньоторговельні. США володіють високою купівельною спроможністю [4], що дозволяє їм впливати на світові ціни [5]. Самі ж США менше залежать від зовнішньоекономічної кон'юнктури, зважаючи на низьку торговельну відкритість (експорт становить 13% ВВП). США залишаються на 1-му місці за експортом озброєння [1].

4. Фінансові. США мають найбільшу ринкову капіталізацію компаній у лістингу (25 трлн дол.) та зберігають профіцит балансу доходів

з іншими країнами (191 млрд дол.) [1]. Долар є найбільш популярною валютою заміщення та інтернаціоналізації [6]. При цьому долар забезпечений не тільки власними економічними факторами, а й ресурсами всього світу. Інші країни тримають золотовалютні резерви переважно у доларах, тим самим фінансуючи американську економіку [7]. Тому іноді зовнішньоторговельний дефіцит США кваліфікується не як слабкість, а як «імперський податок»: США поглинають вивільнені фінансові ресурси експортерів капіталу замість менш розвинутих країн [3, с. 40, 91]. Також можна розділяти поняття реального кредитора та інституційного. США, навіть перетворившись на нетто-боржника, продовжують впливати через МВФ як інституційний кредитор [8, с.34-35].

5. Технологічні. Інноваційно-технічні переваги США включають високі показники патентування, високотехнологічне виробництво, забезпеченість та залучення наукових та висококваліфікованих кадрів, венчурне фінансування, витрати на дослідження і розробки [9]. США фактично можуть створювати нові технологічні принципи, що прив'язують економіки країн світу до США [10]. США лідирують у багатьох нових секторах росту (інформаційні технології, біотехнології, нанотехнології), наукових публікаціях [11], посідають вагомі позиції у високотехнологічному експорті [5], мають високі іноземні доходи від реалізації прав на інтелектуальну власність (130 млрд дол.) [1].

6. Людський капітал. Серед економік світу США мають четверту за величиною кількість населення. На відміну від багатьох інших розвинутих країн рівень імміграції дозволяє уникнути демографічного спаду [11] і навіть збільшити населення: США мають вищі темпи зростання населення (0,8% на рік) [1]. Якість вищої освіти характеризує те, що більшість університетів-лідерів знаходиться в США [11]. Іншою традиційною характеристикою є висока вертикальна і горизонтальна мобільність людей (часта зміна роботи, зміна рівня доходів, мобільність між регіонами) [12].

7. Регуляторні. США домінують у діяльності інститутів глобального економічного управління [13], впливають на моделі економічного розвитку менш розвинутих країн так, щоб це було зручно власним ТНК [9]. Помітну роль відіграють США в інтеграційних процесах світу [5] (проте обмежуються рівнем зон вільної торгівлі) та в ключових міжнародних економічних організаціях.

Але США має такі негативні фактори економічної сили:

1. Загальноекономічні. Спостерігається довгострокове зменшення частки США у світовому валовому продукті. США проявляли час від часу циклічну слабкість [4], принаймні порівняно з Китаєм.

2. Зовнішньоторговельні. Зберігається дефіцит торгового балансу (3% ВВП) [1], хоча він і зменшився за останні роки. Існує залежність від імпорту нафти [14], хоча в цілому енергетична незалежність краща, ніж у ЄС чи Китаю.

3. Фінансові. Долар недостатньо забезпечений національним багатством власне США (9-45%) [10]. Успіхи економіки США у 1990-х рр. частково були обумовлені бульбашкою на фондовому ринку [4], теж саме стосується і 2000-х рр. Фінансовий сектор у США став гіпертрофованим, що не тільки стимулювало реальний сектор, а й стало альтернативним об'єктом вкладення коштів замість виробництва, а довгостроковим проектам важче конкурувати в умовах прагнення швидкого прибутку [15]. Це нагадує ситуацію, коли державний борг заміщує приватний, позбавляючи компанії необхідних фінансових ресурсів.

Спостерігається залежність від припливу капіталу для покриття дефіциту торговельного балансу [16]. Причинами називають конsumerізм (це створює нестачу заощаджень населення) та фінансування військових витрат (сприяло накопиченню державного боргу) [12]. Зазначимо, що сума військових витрат була співставною з дефіцитом торгового балансу під час кризи 2008-09 рр. Борг центрального уряду досягнув 98% ВВП, що більше ніж в інших розглянутих центрах сили, хоча менше ніж у Японії [1].

4. Людський капітал. Високий ВВП на душу населення переважно обумовлений більшою кількістю робочих годин порівняно з Європою [4], що створює додаткове навантаження на здоров'я працівників. Вартість охорони здоров'я (17% ВВП) набагато більша ніж у ЄС при порівнюваній якості та відставанні за тривалістю життя [1].

В сфері освіти є такі проблеми: недостатня якість середньої освіти при високій вартості освіти [17, с. 273], зменшення розриву у якості освіти з іншими країнами [11], зменшення частки США серед випускників вузів у світі (з 24% до 21% у 2000-2010 рр.) [18]. США вже готують на порядок менше інженерів, ніж країни Азії: вже у 2004 р. дипломи інженерів одержали 46% випускників університетів Китаю, 25% у Росії та лише 5% у США. Тому зросла залежність від імпорту висококваліфікованих фахівців у цій сфері. Ці фахівці вже часто повертаються або працюють у своїй країні [19].

5. Регуляторні. Вартість виконання всіх вимог федеральних регулюючих органів у 2004 р. становила 9% ВВП або практично половину надходжень бюджету центрального уряду, вони зросли на 11% порівняно з 2000 р. [20]. Витрачається 6,6 млрд годин на рік для заповнення податкових декларацій, а вартість дотримання податкового законодавства оцінювалася у 300-400 млрд дол. [17, с. 274]. Але складність сплати податків все ж менша ніж у Китаї та є на рівні інших центрів сили [1]. Поширена практика юридичних позовів також збільшує вартість ведення бізнесу [17, с.272].

ЄС має такі позитивні фактори економічної сили:

1. Загальноекономічні. Час від час ЄС випереджає США за ВВП, але це суттєво залежить від коливань валютного курсу.

2. Природні. ЄС має найвищий рівень енергоефективності та найбільшу частку електроенергії, виробленої з альтернативних джерел (15%) [1], що частково компенсує нестачу природних ресурсів.

3. Зовнішньоторговельні. На ЄС припадає найбільша частина міжнародної торгівлі (хоча 2/3 його зовнішньої торгівлі припадає на торгівлю між країнами-членами). ЄС має чи не перше місце за високотехнологічним експортом (550 млрд дол.), є найбільшим експортером інформаційно-телекомунікаційних (780 млрд дол.) і туристичних послуг (484 млрд дол.) [1].

4. Фінансові. ЄС емітує другу за важливістю глобальну резервну валюту [21], є найбільшим надавачем фінансової та технічної допомоги біднішим країнам [22] і найбільшим експортером ПІІ (440 млрд дол.) [1]. Порівняно зі своєю економічною вагою сумарно країни ЄС мають помітно більшу кількість голосів у МВФ [23].

5. Технологічні. ЄС є світовим лідером у ключових технологіях [21], має високі іноземні доходи від реалізації прав на інтелектуальну власність – 122 млрд дол., найвищу кількість науково-технічних статей (606 тис.) і друге місце за кількістю вчених [1].

6. Людський капітал. За кількістю населення ЄС поступається тільки Китаю та Індії. Має один з найнижчих рівнів злочинності, найвищу тривалість середньої освіти [1].

7. Регуляторні. ЄС є лідером у пошуку рішень глобальних екологічних, енергетичних та глобалізаційних проблем [21], забезпечує високі стандарти якості продукції. ЄС зберігає потенціал до розширення і може запропонувати країнам-сусідам високий рівень економічної інтеграції.

ЄС має такі негативні фактори економічної сили:

1. Загальноекономічні. Відбувається загострення конкуренції між країнами-членами по мірі розширення [10]. ЄС більш тривалий час, ніж США, відчув наслідки кризи 2008-09 рр., особливо в окремих країнах-членах.

2. Природні. ЄС має меншу площу і зазвичай менше природних ресурсів: сировинних та енергетичних.

3. Зовнішньоторговельні. ЄС має найбільшу частку чистого імпорту у споживанні енергоносіїв (51%) [1].

4. Фінансові. До них відносяться: неготовність всіх членів до валютної інтеграції, обмеженість глобальної ролі євро [10], фінансова фрагментація країн єврозони [16]. Зокрема в період кризи помітно зростає різниця у дохідності боргових цінних паперів країн-членів.

5. Людський капітал. У ЄС найбільша частка людей похилого віку (29% людей робочого віку), найнижча народжуваність і традиційно вищий рівень безробіття (10%) [1].

6. Регуляторні. По мірі приєднання нових країн необхідно витратити ресурси на інтеграцію нових членів [24]. Діє складна система прийняття рішень [10]. В частині сфер компетенція наднаціональних органів суттєво обмежена. Час від часу також піднімаються питання про вихід окремих країн з ЄС чи єврозони.

Китай має такі позитивні фактори економічної сили:

1. Загальноекономічні. Китай демонструє практично безпрецедентне швидке тривале економічне зростання протягом трьох десятиліть і в результаті створив великий внутрішній ринок [25]. Китай є лідером у реальному секторі економіки, зокрема у промисловості (наприклад, автомобільній), капітальному будівництві, сільському господарстві [15]. Він має найбільшу частку валових інвестицій у ВВП (46%), так і абсолютну їх величину (4,8 трлн дол.). Те саме стосується валових внутрішніх заощаджень (49% ВВП і 5,1 трлн дол.) [1].

2. Природні. Основна економічна активність Китаю зосереджена на узбережжі, що полегшує транспортування. Він також знаходиться у сприятливій кліматичній зоні.

3. Зовнішньоторговельні. Китай є найбільшим експортером товарів і третім найбільшим торговцем послугами [26, с. 156-157]. Він є лідером за високотехнологічним експортом товарів (560 млрд дол.) і має значний профіцит торговельного балансу (263 млрд дол.) [1].

4. Фінансові. Китай володіє найбільшими валютними резервами у світі [25], є найбільшим закордонним власником державного боргу США [26, с. 156-157], став активним інвестором в стратегічних секторах. Важливу роль відіграє діаспора. Етнічні китайці мають високий вплив у регіоні (контролюють значну частину компаній у різних секторах економіки та фінансовому секторі, зокрема у Таїланді, Малайзії, Філіппінах, Індонезії) [27]. З іншого боку, іноземні інвестиції в Китаї прив'язували до його інтересів країни базування материнських компаній [8, с. 23].

Зростає роль національної валюти Китаю. Завдяки торгівлі юань вже став де-факто основною референтною валютою в Східній Азії (з ним спільно коливаються курси 8 з 10 валют – більше ніж з долларом або євро). Тепер вже більшою мірою коливаються з разом з юанем валюти Республіки Корея, Індонезії, Малайзії, Філіппін, Тайваню, Сінгапуру і Таїланду, а з долларом – Гонконгу, В'єтнаму та Монголії. Юань є також референтною валютою для Чілі, Індії, Південної Африки, а також Ізраїлю та Туреччини. До 2030 р. юань може перетворитися на глобальну референтну валюту [28, с. 3-4].

5. Технологічні. Китай має перше місце за кількістю співробітників у сфері досліджень і розробок та кількістю заявок на патенти з боку резидентів (800 тис.) [1]. До Китаю були повністю переведені деякі технологічні ланцюги виробництва, що негативно вплинуло на культуру виробництва і школу підготовки спеціалістів у таких сферах на Заході (наприклад, рідкоземельні метали майже повністю видобуваються та переробляються в Китаї) [29].

6. Людський капітал. Китай має найбільшу кількість населення (близько 20% від населення землі) [25] а також потужну закордонну діаспору. При цьому робоча сила достатньо дешева і є великі її резерви завдяки великій кількості сільського населення [30]. Навіть при зростанні заробітної плати, виробляти в Китаї, все ще набагато вигідніше ніж у

розвинених країнах [29]. Витрати на освіту в Китаї вже вдвічі більші ніж у США [1]. Збільшується частка Китаю серед випускників вузів у світі (з 9% до 11% у 2000-2010 рр.) [18].

7. Регуляторні. Посилюється роль Китаю у глобальному управлінні. На національному рівні привабливими для інвесторів є нижчі екологічні стандарти у виробництві [31, с.56], хоча це не є активом у довгостроковій перспективі.

Китай має такі негативні фактори економічної сили:

1. Загальноекономічні. Традиційно існує висока регіональна диференціація у рівні доходів населення (різниця у 5 разів між приморськими та західними провінціями) [30], а середній дохід на душу населення менший ніж в інших центрах сили, Можна очікувати уповільнення економічного зростання, зважаючи на зупинку приросту валових інвестицій у 2015 р. [1].

2. Природні. В Китаї існує нестача енергетичних та інших ресурсів [30]. Динамічне економічне зростання спричинило проблему забруднення довкілля: води, ґрунтів, повітря [25]. Кількісно в Китаї вже найвищі викиди парникових газів (більші ніж у США та ЄС разом), але на душу населення знаходяться на рівні ЄС і вдвічі менші, ніж у США та Росії [1].

3. Зовнішньоторговельні. Традиційно міжнародне визнання китайських брендів низьке [26], тому в структурі домінують бюджетні версії товарів з нижчою ціною. По мірі набуття статусу економіки-гіганту експортоорієнтовна стратегія починає втрачати актуальність.

4. Фінансові. Китай має помітне відставання фінансового ринку та міжнародної ролі юаню від США [32], поступається іншим світовим центрам за обсягами закордонної допомоги (не входив у першу десятку донорів) [26], не може витратити значну частину валютних резервів без негативних наслідків для себе [33, с.9].

5. Технологічні. Китай часто покладається на копіювання закордонних винаходів, а не тільки на внутрішні інновації [32].

6. Людський капітал. Внаслідок політики обмеження народжуваності відбувається старіння населення (передбачалося що пікове значення кількості робочої сили досягнуто в 2016 р.), що стримує внутрішній попит, консервує залежність від експорту [30; 32], але ця проблема поки що менш актуальна, ніж в інших центрах сили.

7. Регуляторні. Китай має нижчий серед інших центрів сили рейтинг легкості ведення бізнесу (84-е місце), вищу кількість процедур для заснування бізнесу, більші витрати часу на сплату податків [1].

Росія має такі позитивні фактори економічної сили:

1. Загальноекономічні. Росія є одним з лідерів-виробників енергетичних товарів, а також у металургії, окремих інших виробництвах; серед країн має друге місце в світі за протяжністю залізничних доріг, один з лідерів за морським транспортом [34, с. 17], має розвинутий оборонно-промисловий комплекс. Регіональний вплив Росії посилює економічна слабкість більшості сусідніх країн [25].

2. Природні. Росія має значний ресурсний потенціал (21% запасів природних ресурсів світу) [34, с.17], особливо природного газу, має найбільшу площу лісів (8 млн кв. км) [1].

3. Зовнішньоторговельні. У 2015 р. Росія мала профіцит торговельного балансу 134 млрд дол. (лише вдвічі менший за китайський) або 8,3% ВВП (найвищий показник серед чотирьох центрів сили). Експорт озброєння непропорційно великий (лише вдвічі менший за американський) [1]. У регіоні СНД Росія є найбільшим ринком [35, с. 28-29], сусіди залежать від поставок російських енергоносіїв або трубопроводів [25].

4. Фінансові. Росія накопичила золотовалютні резерви більші ніж США [1], здійснила економічну експансію в сусідні країни (наприклад в енергетичному секторі, телекомунікаційному) [35, с. 28-29].

5. Технологічні. Росія має традиційно розвинутий науково-освітній комплекс [34, с.18].

6. Людський капітал. Росія має більшу частку робочої сили з вищою освітою (56% проти третини у США та ЄС) [1].

7. Регуляторні. Регіональний вплив Росії посилює ЄАЕС.

Росія має такі негативні фактори економічної сили:

1. Загальноекономічні. Багато негативних факторів пов'язані з тим, що величина економіки Росії на порядок менша ніж США або ЄС [1]. Від СРСР були успадковані структурні диспропорції в економіці [34, с. 18]. Існує високий розрив у доходах на душу населення за регіонами, що навіть іноді ставить під сумнів економічну єдність країни [36]. У 2015 р. спостерігається падіння ВВП (-3,7%), традиційно вища інфляція досягла 16% [1].

2. Природні. Ряд факторів підвищують вартість виробництва і транспортування. Кліматичні умови більшості території важкі для ведення господарської діяльності. Великі відстані та протяжність країни із заходу на схід обумовлюють високі витрати на транспортну, енергетичну та телекомунікаційну інфраструктуру [37]. Проблемою є труднодоступність багатьох корисних копалин і висока капіталомісткість їх видобутку [34, с. 27]. Зважаючи на структуру економіки, в Росії відбувається найбільше абсолютне скорочення енергетичних ресурсів серед розглянутих центрів сили. Існують гірші можливості для морських перевезень, зважаючи на інфраструктуру [1] і більшу віддаленість виробничих центрів та районів видобутку корисних копалин від моря.

3. Зовнішньоторговельні. Існує залежність від сировинного експорту [31, с. 34] і відповідно цін на енергоносії [25], що суттєво погіршило економічні показники Росії в умовах падіння таких цін. Також Росія несе втрати від санкцій та скорочення ринку України. У 2014-15 рр. експорт скоротився на 35% [1]. Збільшення профіциту торговельного балансу у 2015 р. відбулося внаслідок економічної кризи та девальвації рубля.

4. Фінансові. Відбувається скорочення золотовалютних резервів, відбулася девальвація рубля. Існують підвищені військові витрати на

оборону (5% ВВП) [1]. Внаслідок санкцій та зменшення довіри інвесторів Росія має обмежені можливості для зовнішнього фінансування розвитку.

5. Технологічні. Частка витрат на дослідження і розробки у ВВП є найнижчою серед чотирьох розглянутих економік (1,3%) [1].

6. Людський капітал. Проблемами Росії є старіння і зниження кількості населення [25], вища смертність, особливо чоловіків, найбільший відносний рівень умисних вбивств [1], малонаселеність більшості територій.

7. Регуляторні. На міжнародному рівні інтеграційні угоди майже обмежені регіоном СНД, існує конфронтація з провідними економіками світу. Інтеграційні перспективи в рамках ЄАЕС нівелюються дезінтеграцією з країнами Заходу та Україною. На національному рівні в Росії найбільша важкість митних процедур і більша складність підключення до електропостачання, високий рівень корупції [1].

Результати аналізу факторів економічної сили узагальнені нами у табл. 1.

Таблиця 1

Специфічні фактори твердої економічної сили центрів сили.

Фактори	США	ЄС	Китай	Росія
Величина економіки	+	+	+	-
Економічне зростання	+		++	-
Доходи на душу населення	++	+	-	
Валові інвестиції	+		++	-
Валові внутрішні заощадження		+	++	-
Найбільші корпорації	++	++	+	
Залежність інших країн від економічного стану центру сили	+	++		-
Сільське господарство	+	+	++	
Промисловість	+	+	++	
Сектор послуг	++	+		-
Залізнична інфраструктура	+	...	+	+
Всього загальноєкономічні	13	10	12	-5
Можливості транспортування морем	+	...	++	-
Кліматичні умови	+	+	+	-
Енергетичні ресурси	+			++
Частка імпортованих енергоносіїв у споживанні енергії		-		++

Енергоефективність ВВП	+	++		
Розвиток альтернативної електроенергетики	+	++		-
Викиди парникових газів		+	-	++
Викиди парникових газів на душу населення	-	+	+	-
Площа лісів	+	-		++
Всього природні	5	5	3	4
Експорт товарів	+	+	++	
Експорт комерційних послуг	++	++	+	
Баланс торгівлі товарами та послугами	-	+	+	++
Купівельна спроможність	++	++	+	
Торговельна незалежність	++	+		-
Якість товарів	+	+		
Військовий експорт	++	+		+
Експорт інформаційно-телекомунікаційних послуг	+	++		-
Експорт туристичних послуг	+	++		-
Всього зовнішньоторговельні	11	13	5	0
Ринкова капіталізація	++	...		-
Баланс доходів	+	...	-	-
Донор міжнародної допомоги	+	++		
Міжнародна валюта	++	+		-
Стабільність валютного курсу	+		+	-
Валютні резерви	-	+	++	+
Заборгованість центрального уряду	-		...	++
Можливості емітувати урядові боргові цінні папери з низькою дохідністю	++	+		-
Навантаження військових витрат на економіку		++	+	-
Експорт ПІІ	++	++	+	
Впливовість у МВФ	+	++		-
Всього фінансові	10	11	4	-4
Патентні заявки	+		++	-
Експорт високотехнологічних товарів	+	+	++	
Витрати на дослідження і розробки відносно ВВП	++	+	+	
Науково-технічні публікації	+	++	+	
Дохід від реалізації прав інтелектуальної власності	++	+		
Кількість науковців		+	++	-
Всього технологічні	7	6	8	-2
Кількість населення		+	++	-
Приріст населення	++		+	-
Тривалість життя	+	++		-
Рівень народжуваності		-		
Кількість людей похилого віку відносно людей працездатного віку		-	++	+
Рівень безробіття		-	+	...
Якість вищої освіти	+	+		
Поширеність вищої освіти	+	+	-	++

Витрати на освіту	+	...	++	
Мобільність людей	+		...	...
Співвідношення ціни та якості медицини	-	+	+	
Рівень навмисних вбивств	+	++	++	-
Всього людський капітал	7	5	10	-1
Участь у глобальному управлінні	++	++	+	
Повнота суб'єктності у міжнародних економічних відносинах	+	-	+	+
Інтеграційний потенціал		++		
Складність системи оподаткування	+		-	+
Легкість ведення бізнесу	++	+	-	
Легкість митних процедур	+	+		-
Тривалість підключення до електроенергії	+	+		-
Рівень корупції	...	+		-
Всього регуляторні	8	7	0	-1
Співвідношення позитивних і негативних факторів	61	57	42	-9

Примітка: ++ означає помітно кращий рівень, + кращий рівень, - гірший рівень, ... відсутні дані.

Джерело: складено автором по результатах мета-дослідження та [1].

Висновки. Порівняно з іншими головними центрами економічної сили в основі економічної сили США лежать, перш за все, високий рівень економічного розвитку, домінування серед ТНК, найбільший сектор послуг, великі обсяги експорту послуг, чи не найбільша купівельна спроможність, відносна зовнішньоторговельна незалежність, експорт озброєння, великий розвинений фінансовий ринок, статус головної міжнародної валюти у долара, можливості дешевих запозичень для уряду, експорт прямих інвестицій, лідерство у фінансуванні досліджень і розробок, реалізації прав інтелектуальної власності, відносно високі темпи приросту населення, участь у глобальному управлінні, сприятливі умови для бізнесу, відносно кращі позиції за багатьма іншими показниками. Основними послаблюючими факторами є високі викиди парникових газів на душу населення, дефіцит торговельного балансу, низький рівень забезпеченості валютними резервами, високий державний борг, надмірно високі ціни на медичні послуги.

ЄС формує економічну силу, перш за все, внаслідок величини економіки, позиціям серед найбільших ТНК, залежності інших країн від власного економічного стану, високій енергоефективності та лідерству у альтернативній електроенергетиці, експорту комерційних послуг (зокрема інформаційно-телекомунікаційних і туристичних), високій купівельній спроможності, донорству міжнародної допомоги, низькому навантаженню на економіку витрат на оборону, експорту прямих інвестицій, сильним позиціям у МВФ, кількості науково-технічних публікацій, тривалості життя, низькому рівню злочинності, участі у глобальному управлінні, інтеграційному потенціалу, а також ряду інших факторів. Послаблюючими факторами є залежність від імпорту енергоносіїв, менші природні ресурси (енергетичні, лісові тощо), низький рівень народжуваності, проблеми із старінням населення, вищий рівень безробіття, неповнота інтеграції та суб'єктності у міжнародних економічних відносинах, а також часткові проблеми із макроекономічною стабільністю.

Економічну силу Китаю формують, перш за все, динаміка економічного розвитку, лідерство у валових заощадженнях та інвестиціях, найбільший сільськогосподарський та промисловий сектори, доступ до моря, першість за обсягами експорту, найбільші валютні резерви, кількість патентних заявок, експорт високотехнологічних товарів, кількість науковців, кількість всього населення, обсяг витрат на освіту, низький рівень вбивств тощо. Присутні також послаблюючі фактори: невисокий дохід на душу населення, забруднення довкілля, негативний баланс доходів, менша частка населення з вищою освітою, ускладнена система оподаткування та регулювання бізнесу, меншою мірою енергетична залежність, якість товарів тощо.

Основними факторами економічної сили Росії є енергетичний сектор (запаси ресурсів, експорт, енергонезалежність), найбільші лісові ресурси, високий рівень профіциту торгового балансу, низький рівень державного боргу, поширеність вищої освіти серед робочої сили, меншою мірою, але

також: забезпеченість залізничною інфраструктурою, валютними резервами, експорт озброєння, відносно менший рівень старіння населення тощо. Але наявні багато послаблюючих чинників, що не дозволяють їй бути глобальним центром економічної сили. Тому Росія є швидше регіональним центром економічної сили, зважаючи на переважно гірші економічні показники країн-сусідів. Послаблюючими факторами є менша величина економіки та пов'язані з цим ряд інших факторів, поточна економічна криза, гірший доступ до морських перевезень, кліматичні умови, відставання у енергоефективності та альтернативній електроенергетиці, залежність від зовнішньоекономічної кон'юнктури та падіння цін на енергоносії, менш розвинутий фінансовий ринок, негативний баланс доходів, невелика роль рубля як міжнародної валюти та його девальвація, ускладнені зовнішні запозичення, інфляція, високе навантаження військових витрат на економіку, менша впливовість у інституціях глобального управління, відносно вужчий високотехнологічний сектор, менша кількість населення та гірша її динаміка, рівень злочинності, складні митні процедури, складності підключення до базової інфраструктури, високий рівень корупції.

Подальші дослідження можуть розглянути фактори економічної сили більш широкого кола регіональних центрів сили.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. World Bank World Development Indicators [Electronic Resource] / The World Bank. – Mode of Access: <http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>.

2. Nye J. S. Declinist Pundits / Joseph S. Nye // Foreign Policy. – 2012. – № 196. – P. 64.

3. Тодд Э. После империи. Рах Americana – начало конца / Эмманюэль Тодд; пер. Е. Н. Корендясов. – М.: Международные отношения, 2004. – 235 с.

4. Julius D. US Economic Power: Waxing or Waning? / Deanne Julius // Harvard International Review. – 2005. – Vol. 26. – № 4. – P. 14-19.

5. Снигур В. В. Возможность самостоятельной реализации экономической политики РФ в условиях глобализации / В. В. Снигур, Ф. М. Эскендаров // Экономика. Право. Менеджмент: современные проблемы и тенденции развития: Материалы Международной научно-практической конференции, 21 февраля 2012 г. – Краснодар, 2012. – 241-247 с.

6. Шемет Т. С. Трансформація грошового суверенітету держави в умовах міжнародної конкуренції валют / Т. С. Шемет // Інвестиції: практика та досвід. – 2012. – № 14. – С. 30-33.

7. Пороховский А. А. Глобализация, экономический цикл и будущее капитализма / А. А. Пороховский // США-Канада. – 2012. – № 3(507). – С. 3-18.

8. Subramanian A. Eclipse: Living in a Shadow of China's Economic Dominance. – Washington D. C.: Peterson Institute for International Economics, 2011. – 236 p.

9. Столярчук Я. М. Асиметрія глобального розвитку: соціально-економічний вимір : автореф. дис на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: 08.00.02 «Світове господарство і міжнародні економічні відносини» / Столярчук Ярослава Михайлівна; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – К.: Б. в., 2009. – 34 с.

10. Резникова Н. В. Проблема поиска нового баланса сил в условиях биполярной валютной системы / Н. В. Резникова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. – Вип. 108 (Ч. II). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2012. – С. 46-52.

11. Най Дж. Будущее американской власти. Доминирование и упадок в перспективе / Джозеф Най младший // Россия в глобальной политике. – 2010. – Т. 8. – №6. – С. 30-43.

12. Huntington S. P. The U.S. – Decline or Renewal? / Samuel P. Huntington // Foreign Affairs. – 1988. – Vol. 67. – № 2. – P. 76-96.

13. Столярчук Я. Реалізація глобальних цілей США: континентально-інтеграційний контекст / Я. Столярчук, А. Светлов // Міжнародна економічна політика. – 2013. – № 1 (18). – С. 21–40.

14. Мерніков Г. І. «Перезавантаження» відносин США та РФ: наслідки для України / Г. І. Мерніков // Стратегічні пріоритети: Науково-аналітичний щоквартальний збірник. – 2010. – № 4. – С. 130-138.

15. Анисимов А. Об истинной экономической мощи Китая / А. Анисимов // Москва. – 2011. – № 12. – С. 136-142.

16. Резнікова Н. В. Єврозона в системі глобальної економіки: аспекти кризового розвитку / Н. В. Резнікова // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. – Вип. 100 (Ч.І). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2011. – С.113–121.

17. Роджерс Дж. Будущее глазами одного из самых влиятельных инвесторов в мире. Почему Азия станет доминировать, у России есть хорошие шансы, а Европа и Америка продолжают падение / Джим Роджерс; пер. с англ. А. Коробейникова. – М.: Манн, Иванов и Фербер, 2013. – 304 с.

18. Супян В. Б. США в мировой экономике: перспективы сохранения лидерства / В. Б. Супян // США. Канада. Экономика - политика – культура. – 2013. – № 7. – С. 3-16.

19. Friedman T. L. / The World is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century / Thomas L. Friedman. – N.Y.: Farrar, Straus and Giroux, 2005. – 593 p. – Цит. за: Мерніков Г. І, Україна в постіндустріальному світі. Реалії та перспективи: монографія / Г. І. Мерніков, А. І. Шевцов. – Д.: Нац. ін-т стратег, дослідж., 2007. – 168 с.

20. Заостровцев А. П. Провалы государства и провалившиеся государства / Андрей Павлович Заостровцев // Нева. – 2008. – № 2. – С. 137-157.

21. Communication from the Commission to the Council and the European Parliament. EU – China: Closer Partners, Growing Responsibilities [Electronic resource] COM (2006) 632 final, 24/10/2006. – Mode of Access: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52006DC0631&from=EN>.

22. Donici G.-A. European Union – World Economic Power / Gabriel-Andrei Donici, Simona Ionel, Cristian Încălțărău // CES Working Papers. – 2010. – № II (1). – P.27-41.

23. Erixon F. The Twilight of Soft Mercantilism: Europe and Foreign Economic Power [Electronic resource] / Fredrik Erixon, 2009. – Mode of Access: <http://www.ecipe.org/app/uploads/2014/12/img-630094826-0001.pdf>.

24. Kundnani H. Germany as a Geo-economic Power / Hans Kundnani // The Washington Quarterly. – 2011. – Vol. 34 (3). – P. 31-45 DOI: 10.1080/0163660X.2011.587950.

25. Kurečić P. The Contemporary Role and the Perspectives of BRIC States in the World Order [Electronic resource] / P. Kurečić, G. Bandov // Electronic Journal of Political Studies Science. – 2011. – Vol. 2. – № 2. – P. 13-32. – Mode of Access: https://bib.irb.hr/datoteka/565021.The_Contemporary_Role_and_Perspectives_of_the_BRIC_States_in_the_World-Order.pdf.

26. Shambaugh D. China Goes Global: The Partial Power / David Shambaugh. – Oxford, New York: Oxford University Press, 2013. – 432 p.

27. Analysis: South-East Asia's Chinese [Electronic resource] / BBC Website, 2001. – Mode of Access: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/asia-pacific/1514916.stm>.

28. Subramanian A. The Renminbi Bloc Is Here: Asia Down, Rest of the World to Go? : Working Paper WP 12-19 / Arvind Subramanian, Martin

Kessler. – Washington, DC: Peterson Institute for International Economics, 2013. – 38 p.

29. Верижников А. Деглобализация как сценарий: маркетинг во фрагментированном мире [Электронный ресурс] / Алексей Верижников // Материалы конференции компании C.O.D.E. Ipsos, 21 апреля 2011 г. – Режим доступа: Mode of Access: http://code.ipsos.ru/pdf/1_Deglobalization.pdf

30. Ялі М. Х. Китай після кризи: новий полюс чи центр сили? / М. Х. Ялі // Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. – Вип. 103 (Ч. I). – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2011. – С. 126-133.

31. Мерніков Г. І. Україна в постіндустріальному світі. Реалії та перспективи: монографія / Г. І. Мерніков, А. І. Шевцов. – Д.: Нац. ін-т стратег. дослідж., 2007. – 168 с.

32. Най Дж. Сомнительная экономическая мощь Китая [Электронный ресурс] / Джозеф С. Най // Логос-Пресс. Экономическое обозрение. – 2014. – № 42. – Режим доступа: <http://dlib.eastview.com/browse/doc/42641853>.

33. Global Strategic Assessment 2009: America's Security Role in a Changing World / Ed. by Patrick M. Cronin. – Washington, D. C.: Institute for National Strategic Studies, National Defense University Press, 2009. – 496 p.

34. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие (книга четвертая) / В. К. Сенчагов / Институт экономики РАН. – М.: ЗАО «Финстатинформ», 2002. – 128 с.

35. Климовец О. В. Формирование и развитие российских транснациональных корпораций : автореф. дис. на соискание науч. степени д-ра экономических наук : спец. 08.00.14 / Климовец Ольга Валентиновна; Московский государственный университет им. М. В. Ломоносова. – М., 2010. – 48 с.

36. Львов Д. С. Россия: рамки реальности и контуры будущего / Д. С. Львов / Доклад на заседании Секции экономики ООН 14 ноября 2006 г. – Москва, 2006. – 22 с.

37. Сорокин Д. Е. Цивилизационные аспекты социально-экономической эволюции России [Электронный ресурс] / Д. Е. Сорокин // Знание. Понимание. Умение. – 2006. – № 4. – С. 81-94. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/tsivilizatsionnye-aspekty-sotsialno-ekonomicheskoy-evolyutsii-rossii>.